

БОРО СООХОР МОРИТОЙ БОРОНТУУ МЭРГЭН

Эртын эртэ сагта,
Энхэ тайбан үедэ гэнэ даа,
Сагай юунэй сарюунда,
Сахилза юунэй хүхэдэ гэнэ даа.
Хүхэ манхан тэнгэрийн
Хүбэлзэжэ байха сагта гэнэ даа,
Хүжэ алтан дэлхэйн
Хүхэржэ байха сагта гэнэ даа.

* * *

www.nomoihan.com
Эрэн табатай үбгэн
Далан табатай хүгшэн хоёр
Үндэр наһа наһалбалтай,
Үльгэр түүхэдэ ороболтой.
Далдын нүхэртэ тоотой
Далан табан наһандаа
Үтэли болоһон хүгшэниинь
Үрэ хүбүүтэй болоболтой.
Үглөө үглөөнь болгожо,
Үүр хираанаар бодоод,
Үндэр тэнгэриие харахадань
Үүлэ манатай байба,
Орон дэлхэе харахадань
Уняар тооһотой байба.

Энэ гэхын хирэндэ
Баруун хойто зүгһөөнь
Бардам нэгэ хаан ерэжэ,

Модон шобхо сэргэдэнь
Мориёо уяһан бэеэрээ:
«Үбгэ наһан болоһон хойноо
Үрэтэй болоһонойтнай баярта
Эрын дээжэ болохо
Энэ хүбүү бэлэглэнэб!» — гээд,
Гурбатайхан хүбүү асарһанаа
Гуниглан байжа бариба.

Зүүн урда зүгһөөнь
Зүһэ буруу хаан ерэжэ:
«Хүгшэн наһатай болоод,
Хүбүүтэй болоһонойтнай баярта
Хүбүү бэлэг үгэнэб!» — гээд,
Баһа гурбатайхан хүбүү
Барин үгэлэн байба.
Хоёр тээһэнь ерэнэн
Холын хоёр хаашуул
Үбгэн эмгэн хоёрто орожо,
Үгэ хүүр дэлгэбэ:
«Та, аха үбгэн!
Таатай гурбан хүбүүдтээ
Арад олондоо алдаршаха
Алдар нэрэ хайрлагты», — гэбэ.

Иигэжэ тэдэнэй хэлэхэдэнь,
Эльгэ дүүрэн сэдхэлтэй
Ерэн табатай үбгэн
Баруун хойноһоо ерэгшэдэнь
«Үмэдхэлтэ» гэжэ нэрэ үгэбэ,
Зүүн урдаһаа ерэгшэдэнь
«Зүүдхэлтэ» гэжэ нэрэ үгэбэ.
Өөрынгөө түрэнэн хүбүүе
«Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн» гэжэ нэрлэбэ.

Үмэдхэлтэ Зүүдхэлтэ хоёрынь
Таба наһа наһалхадаа,
Арын олон гүрөөһэдые
Ара тээшнь арангалдаг болобо,
Үбэрэй олон гүрөөһэдые
Үбэр тээшнь арангалдаг болобо.
Долоо наһа наһалхадаа
Хорин нүхэдые дахуулаад,
Хада хүбшэ газарта
Хандагай буга агнахаар,
Ара шөлэ газарта
Ан гүрөөһэ абалхаар гараба.

Боронтуу мэргэн хүбүүн
Эхэ эсэгэ хоёртоо
Иигэжэ хэлэн байба:
«Та, эжы, намда
Танил нүхэдэйнгөө дунда
Үни холын аянда
Үмдэхэ хубсаһыем үмдэхүүлэгты.
Та, аба, намда
Тала хээрэ нютагта,
Уула шөлэ газарта
Унаха мориим унуулагты;
Ара нюргандаа үргэлжэ,
Аян замда бариха зэбсэгыем
Асаржа намда үгэгты.
Агсажа бээдээ зохёохом,
Абын нэрые нэрлүүлхэм.
Аханарайнгаа хойноһоо ошохом,
Аян замда зорихом,
Агнахаяа ябахам», — гэбэ.

Буурал эсэгэнь тиихэдэнь
Болдогой шэнээн

Боро соохор мориень эмээллээд,
Ерэн тэхын эбэрээр хэнэн
Елэн шара номыень үргэлүүлээд,
Далан табан тобшотой
Дара магнал дэгэлыень үмэдхөөд,
Аян замда мордохуулба,
Аханарайнь хойноһоо эльгэбэ,
Амар мэндые юрөөбэ.

Түрэнһөөр таба наһатай,
Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүнэй
Хоёр ахынгаа хойноһоо
Хонон үнжэн ябажа,
Хүсэжэ ерэн гэхэдэ,
Хүйхэр тэдэ хоёрынь
Хорин нүхэдөө алаад,
Моридыень модондо үлгөөд,
Мяхыень шаража байбалтай.
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн гайхажа:
«Тагна гайха ехэ!
Та хоёр ихэдээ
Яажа байна гээшэбта?» — гэбэ.
«Яаха юун байхаб,
Шамайеш эндэ алаад,
Мориешни модондо үлгөөд,
Мяхыень шаража эдихэбди!» — гэжэ
Аханарынь тэрээндэ харюусаад,
Аһахаар забдаба хоюулан.

Түрэнһөөр таба наһатай,
Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн

—

..

Тэдэ хоёр аханартаяа
Тэн тэрээн тулалдаба.
Хада газар добо болоно,
Добо газар хада болоно.
Диилэжэшье ядана,
Диилдэжэшье ядана.

Тиигэжэ носолдожо байтарнь,
Тэдэ хоёр аханарынь
Хара мэхэ хэжэ,
Хамта хоюулан үгэсөөд,
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүнэй
Улаан голыень
Утаһанай шэнээн болгоод,
Хадын шулуунай хүмэгтэ
Хаяжа орхибо юумэлтэй.
Мориень модондо үлгөөд,
Мяxyень шараха гэхэдэнь,
Номо һаадагыень абаад,
Мориниинь дэгдэшэбэ юумэлтэй.

Хаягдаһан Боронтуу мэргэн
Хадын хүхэ шулуун соо
Хэды шэнээн хэбтээ юм,
Хэды жэл болоо юм?
Болдогой шэнээн бараатай
Боро соохор моринойнь
Хэзээ нэгэ һанахадань,
Гэнтэ нэгэ мэдэхэдэнь,
Хадын шулуунай хүмэг соо
Хаг хирэдэ дарагдаһан
Боронтуу мэргэн хүбүүн
Хэбтэжэ байба гэхэ.
Хүлэгынь хажуудань ерэжэ,
Хүүнэн түүрээн байба:
«Эрэн мүнхэн мөндөр һөө

«Эзэн миний мэндэлгээ,
Эрхыхэнээ хүдэлгыш даа,
Турья-ээ турьянза,
Турьяхыса-ээ турьянза!
Тэнгэрийн гушан гурбан хүлэгтэй
Гурбан жэлдэ эжэлшээлби...»

Иигэжэ түүрэн эхилхэдэнь,
Эзэн мэргэн хүбүүнийнь
Эрхыгээ хүдэлгөөд абаба.
Болдогой шэнээн бараатай
Боро соохор моринийнь
Гурба дахин турьяад,
Боронтуу мэргэнээ бодхообо.
Бодожо үндыжэ ерэхэдэнь,
Боро соохор моринийнь
Боронтуу мэргэн хүбүүндээ
Баһа саашань үгүүлбэ:
«Тэнгэрийн гушан гурбан хүлэгтэй
Гурбан жэлдэ эжэлшэхэдэм,
Гушан гурбан үгөөр хэлэнэл даа.
Турья-ээ турьянза,
Турьяхыса-ээ турьянза!
Гушан гурбан үгэһөөнь
Гурбахан үгыень сээжэлдээб.
Баруун хойто зүгтэ гэнэл даа,
Тэнгэриие нэбтэ ургаһан
Тожор сагаан уляаһанай
Торгон оройдо гэнэл даа,
Тайбан боро харсагын
Табан набар доро гэнэл даа,
Дүрбэн ногоон үндэгэн
Дүрбүүлэн байна гэнэл даа.
Тэрээхэн дүрбэн үндэгэнэй
Дэгжэхэ тэнжэхэхээ урид
Алаад низалаад байгыш даа...
Турья-ээ турьянза

Турья-ээ турьялса,
Турьяхыса-ээ турьянза!»
Иигэжэ моринойгоо түүрээхэдэ,
Боронтуу мэргэн хүбүүн
Боро соохортоо мордожо,
Баруун хойшоо шэглэн,
Баггүй түргэн дабхиба,
Шаб байса шабхадан,
Шадал мэдүүлэн ошобо.
Түргөөр түргөөр ябахадань,
Түлгэнэй шэнээн шабхай үлэнэ,
Ааляар ааляар ябахадань,
Аягын шэнээн шабхай сэсэрнэ.
Яба ябаһаар ябажа,
Болор толгойн оройдо гараад,
Номо номоёо дэлижэ,
Номнон шэбшэн табиба:
«Гарһаа минии гарахадаа,
Гал улаан болоорой!
Хүүеэ-ээ хүүензэ,
Хүүехысэ-ээ хүүензэ!
Хүхэ дүлэ носожо,
Хүрин гал бадаржа,
Хүжэ мана татыш даа!
Аладлан саашаа ошоходоо,
Аянгын номонцог болоорой!
Тайбан боро харсагын
Үбсүүн дунда буужа,
Дүрбэн ногоон үндэгыень
Абажа түргэн ерыш даа!
Хүүеэ-ээ хүүензэ,
Хүүехысэ-ээ хүүензэ!»
Гарһаа номониинь гарахадаа,
Гал улаан болоболтой;
Газарай тэн хүрэхэдөө,
Хүхэ дүлэ нособолтой,
Хүрин гал бадаарбалтай.

Хүүхэһэ хүүжэ,
Хүжэ мана татабалтай.
Аладлан саашаа ошоходоо,
Аянгын номоншог болоболтой.
Тайбан боро харсагын
Үбсүүн дунда буужа,
Дүрбэн ногоон үндэгыень
Булсуулжа һөөргөө гарабалтай.

Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүнэй
Болор толгойнгоо оройдо
Бодолго болон байтарнь,
Һомоёо хүлээжэ һуутарнь
Һомониинь түүрээн ябабалтай:
«Эзэн минии мэндэл һаа,
Хэнхэр сагаан үбсүүгээ
Сэлезд байгыш даа.
Дуула-ээ дууланза,
Дуулахыса-ээ дууланза!
Гарһаа шинии гарахадаа,
Гал улаан бололойлби,
Газарай тэн хүрэхэдөө,
Хүхэ мана татажа,
Хүрин дүлэ носолойлби.
Тайбан боро харсагын
Үбсүүн дундань буужа,
Дүрбэн ногоон үндэгыень
Булсуулжа һөөргөө гарабалби.
Дуула-ээ дууланза,
Дуулахыса-ээ дууланза!»

Эршэтэй ябаһан һуршань
Эзэнэйнгээ хэнхэр үбсүүндэ
Хүрэн болин алдаад,

Хүл доронь унашабалтай.

Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүн
Булсууень уудалжа,
Дүрбэн ногоон үндэгыень
Дүрбүүлыень абаад,
Болдогой шэнээн
Боро соохор моринойнгоо
Гуяын бүдүүн мяхые
Гурба дахин отолжо,
Тиигэжэ гэнтэ нуухадань
Тэдэ дүрбэниинь хэлэбэ:
«Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүе
Боожо даража алахабди.
Хараалша хара гэргэнэй
Хараалай даяанда
Гурбан жэл нуулайлди».
Тэдэ дүрбэниинь тиигэжэ,
Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэнтэй носолдобо.
Тэдэ дүрбэнтэй тэмсэжэ,
Тэн тэрээн болоод,
Арга шадалаа бодон,
Амарад гэжэ нуутараа
Болдогой шэнээн бараатай
Боро соохор моринойнгоо
Һарьһан хамар доронь
Һарьмай хормойгоо тодоходонь,
Боро соохор мориинь
Гурба дахин турьяба.
Гурба дахин турьяхадаа,

Дүрбэн ногоон үндэгыень
Хамараараа гаргажа ерэбэ.

Иигэжэ хоёр аханарынь
Хорото хоёр эсэгэтэээ
Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүе
Дараха шадалаа барагдахадаа,
Дабтан гуйн байбалтай:
«Ай, хүбүүн, ши
Ами голыемнай бү таһалыш.
Моринойшни шүдэр жолоо болоёл,
Адуушан, малшаншни болоёл.
Аягашан, шанагашаншни болоёл,
Үнэһэшэн, шоройшоншни болоёл».
Тиигэжэ хүгэдэн байхадань,
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүн:
«Хорото сэдхэлтэниие хороохо
хэрэгтэй,
Бури һаналтаниие булаха хэрэгтэй —
Эхэ эсэгимни түүхэдэ
Иигэжэ хэлэгдэһэн байдаг», — гээд,
Дүрбэн ногоон үндэгэдые
Дүмэн хайрлангүй,
Хахар низар сохёод,
Хаяжа орхибо юумэлтэй.

Тиигэжэ болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүн
Хорото сэдхэлтэниие хороогоод,
Бури һаналтаниие буляад,
Бусажа гэртээ ерэбэ.
Эхэ эсэгынгээ мэндые

Энэрэн байжа мэдэбэ,
Байдал юунэйнгээ бүтэниие
Багсаан байжа мэдэбэ.
Аржун эдеэгээ эдижэ,
Архи духаряагаа уужа,
Холо ойрые хөөрэлдэжэ,
Хоймртоо һуужа байтарнь,
Алтан жэргэмэл шубуухай,
Аяар дээгүүр үнгэрхэдөө,
Аянгалан жэргэн гарабалтай:
«Сэлмэг найхан шарайтай,
Сэсэн хурса харасатай,
Эрхим баатар болохо
Эрын дээжэ хаяаш?
Дуратай хадаа дуулалза,
Һанаатай хадаа шагналза!
Наран хаанай басаган
Дархан Дангис гээшэлби.
Эрые һунгажа гараһаар
Гурбан жэл бололойлби.
Гурбан жэл болоод,
Хадамда ошохоо байналби.
Тэрэ саһаа нааша,
Хүшэ шадалайнгаа хүрэхэл һаа,
Хүсэжэ намайе абыш даа!»

Алад гаража ошомсоорнь,
Боронтуу мэргэн хүбүүн
Боро соохор мориндоо
Таба лангын хазаарые
Тархи түрүүдэнь тааруулба,
Таби лангын эмээлые
Таатай зохидоор тохобо,
Мянга лангын хударгые
Миралзатар яатар татаба.
Далан табан тобшотой

Дара магнал дэгэлээ,
Бутын шэнээн залаатай
Булган малгайгаа үмдөөд,
Ерэн тэхын эбэрээр хэһэн
Елэн шара номоёо агсаад,
Баруун хойто зүгые барижа,
Баатар янзаар хатаргаба.
Улам саашаа ябана —
Уула хадые дабана,
Губи талые үнгэрнэ,
Гол нуурые гатална.
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүн
нажаа хадаа нэгэтэ
нара жэлээр нажадаг һэн,
нажаагүй хадаа нэгэтэ
нара жэлээр нажадаггүй һэн.
Тиибэ яабашье
Тэсэшгүйгөөр нойрынь хүрөөд,
Үндэр хадын оройдо гаража,
Үргэһэ нойр бариба.

Наран хаанай нохойнууд,
Хаахар Баахар хоёрынь,
Зүүн урагшаа хаража,
Зүдэрөөр хусадаг болобо.

Дархан Дангис хүүхэниинь
Үзэл абарал үзүүлээд:
«Наһанаймни нүхэр болохо хүн,
Наашаа ерэжэ ябатараа,
Ута замдаа эсээд,
Унташаба байна», — гэбэ.
Тииһэн яаһан бэеэрээ
Гурбан жэлдэ түрөөгүй
Гунжан тэмээгээ барижа,
Мунган буйвэр буйвэрээд

мүнэн буулгаар буулгаад,
Алтан бурантагаар бурантаглаад,
Тэмээшэн үбгэндөө унуулжа,
Тишэдэ эльгээхэ гэбэ.
Алшуур гааһан хоёрые
Абажа ябахыень үгэбэ.
Үсөөхэн үгэтэй бэшэгые
Үбэртэнь хэжэ үгэбэ.
Тииһэн яаһан бэеэрээ
Тэрээндээ иигэжэ захиба:
«Зүүн урагшаа гараад,
Зүглэн шэртэн ябахаша,
Нэгэ хадын оройдо
Нэгэ томо амитан
Нойрсожо байха тэндэ.
Тэрэ томо амитанһаа
Тун бү харяарай,
Тулса хажуудань ошоорой.
Бэеыень гурба тойроод,
Хүлдэнь гурба мүргөөд,
Толгойһоонь адис хүртөөд,
Абажа ябаһан бэшэгээ
Аалихан толгой доронь табяарай.
Гэдэргээ бусажа ябахаша,
Гааһа алшуур хоёроо
Ганса доро хаяжархёорой».

Тиигэжэ зарлиг абаһадаа
Тэмээшэн тэрэ үбгэниинь
Энгин тэмээгээ унаад,
Зүүн урда зүгые
Зүглэжэ гараба юм ха.
Хэдэн хоног ябаа юм бэ,
Хэды саг үнгэрөө юм бэ?
Яба ябаһаар байтарнь,
Уула хадын оройдо
Үнтаһан хүн хараглаба

Этганап хүн харгидса.

Ойронь ошожо харахадаа,
Олиггүйгөөр айдаһаниинь хүрэбэ.
Бэеыень гурба тойрохоёошье,
Хүлдэнь гурба мүргэхэеэшье мартаба.
Абажа ябаһан бэшэгээ
Толгой дороньшье бэшэ,
Тэрэ багтань хаяжархиба.
Һөөргөө дабхижа ябатараа,
Гааһа алшуур хоёроо
Ганса доро хаяжархиба.
Уһа голые гаталжа,
Улам саашаа харайба,
Хада уулые дабажа,
Хариха мүртөө оробо.

Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүн
Абья шэмээ дуулахадал гээд,
Аргаахан үндыжэ,
Баруун хойто зүгые барин,
Баһа саашаа ябаба.
Саашаа ябаһаар байтарнь,
Үзэгдөөгүй ехэ ой,
Үльгэргүй ехэ далай,
Хабсагай үндэр хада
Харгы замыень хаажархиба.
Уһан далайн эрьеэр,
Хада хабсагайн боорёор
Ой модоной оёороор
Урагца хойшоо ябаба.
Үгсөөд гараха гээд,
Үгсөөд гаража ядаба,
Уруудаад гараха гээд,
Уруудаад гаража ядаба.
Болдогой шэнээн

Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн хүбүүн,
Бодолгото болон ябатараа,
Уурынъ зааха хүрэжэ,
Уушханиинъ зааха дэлбэлзээд,
Хатуу номоёо дэлижэ,
Харбажархиба нэгэ һурша.
Һуршын гараһан газараар
Ой модон һэтэрээд,
Уһан далай таһалдаад,
Хада уула хэмхэрээд,
Харгы гараад байбалтай.
Гараһан тэрэ харгыгаарнь
Гараад саашаа ошоболтой.

Саашаа ябажа ябахадаа,
Боронтуу мэргэн хүбүүн
Бодото бэээ хубилгаба,
Уһаһан мориёо бэшэдхэбэ.
Болдогой шэнээн бараатай
Боро соохор мориниинъ
Шатанхайхан шара дааган болобо.
Боронтуу мэргэн өөрөө
Шара һеы дэгэлтэй,
Хартаганаахан номотой,
Харганаахан годлितой,
Ута шара нюһа
Урал дээгүүрээ унжуулһан,
Ута хара үһэ
Дала дээгүүрээ натаруулһан
Дагдагархан амитан болобо.
Үнэн бэээ хубилжа,
Хаанай гэртэ хүрөөд,
Хаанай мэндые мэдэхэдэнь,
Хаан тэрээнһээ асууба:
«Хэээ, хаанаһаа гараад,

Хаагуур, яагуур ябаад,
Хайшаа зорижо ябаһан
Хэнэй хэн гэдэг бэлэйт?»

«Гурбан жэлэй урда
Зүүн урда зүгһөө
Баруун хойто зүгыг
Бариха гэрһээ гараһан
Дархан Дангис басаганай
Хурим нааданда ерэһэн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн гээшэб?» — гэбэ.

Наран хаанай басаган
Дархан Дангис хүүхэнэй
Хурим түрын үдэр
Хубилалтагүйгөөр тогтоогдобо.
Тэнгэрийн тэбэг залаата
Үлзы бүхэ гэгшэдэ
Үгтэхэ сагынь болобо.
Шатанхай шара дааган гэжэ
Боро соохор нэрлүүлбэ.
Нюһата Зура гэжэ алдаршаһан
Боронтуу мэргэн хүбүүн
Энэ тэрэдэ нюдаруулжа,
Эндэ тэндэ мухарижа,
Нохой буруудаар носолдожо,
Норожо хүрэжэ ябаба.
Тиигэжэ ябахыень мэдэхэдээ,
Иигэжэ ябахыень харахадаа,
Наран хаанай басаган
Дархан Дангис хүүхэн
Эсэгэдээ зорюулһан уусыг
Эрьюулэн үгэжэ байгараа,
Гарынь шэшэрхэдэл гээд,
Газарта алдажархиба ха.

Алдаһан уусыень абахая
Аба хаан үндыбэ.

Эсэгынгээ абахаа һанахадань,
Иигэжэ басаганиинь хэлэбэ:
«Хаан хүн гээшэ аад,
Үнэнэ шорой болоһон
Ууса абаад яахатнайб,
Нюһата Зурада үгэжэрхигты».
Уусада хүртэһэн амитан
Угаа ехээр баярлажа,
Урда хадые дабатараа,
Ото тэрэнээ зулгааба.
Хадын үбэртэ һуужа,
Хамаг мяхыень мүлжөөд,
Зоболонтыень булгалжа үзэхэдэнь,
Зосоһоонь алтан бэһэлиг
Аржагар бэцэг хоёр гаража,
Алтан бэһэлигыень абажа,
Альган соогоо адхаад,
Аржагар бэцэгыень абажа,
Аман соогоо уншаба:
«Манай аба гэдэг
Гурбан бай абаһан
Гайхалта нэгэн эрэдэ
Намае үгэхэ гэбэшье,
Шини энэ бэээрээ
Гурбан бай абахадашни,
Шамда намае үгэхэгүй —
Шамае хорложо алахал.
Хорин тогоо хорзо соо,
Арбан тогоо арза соо
Аюулта хоро бусалгаад,
Аягалжа шамда уулгахадань,
Алтан энэ бэһэлигые
Амандаа хээд уугаарай,

Архидань тийхэдээ ногтохогүйш,
Хорондонь тийхэдээ үхэхэгүйш!»
Нюхата Зура гэдэгэй
Тийгэжэ бэшэгээ уншаад,
Тэндэһээ һөөргөө ерэхэдэнь,
Эзэн хаан гэдэгынь
Иигэжэ хэлэжэ байба:
«Гараһаар ганса басагаяа
Мориной урилдаанда түрүүлжэ,
Бүхын барилдаанда эрхимлэжэ,
Нур харбаанда мэргэлжэ,
Эрын гурбан бай абаһан
Эрхим баатар эрэдэ
Хадамлаха яаха гэнэн
Хаан хүнэй ёһол», — гэбэ.

Нюхата Зура гэгдэһэн,
Нюрга нээрээ сэхэлэн,
Эрын гурбан байда
Эрдэмээ үзэлсэхэ ханаатай,
Дархан Дангис хүүхэнэй
Дура буляалдаха хүсэлтэй
Наран хаанда ошожо,
Налгай зохидоор дохёод:
«Эмээлтэ моритой ябаһан
Эрэ хүн хадаа
Шалгамал олон хүлэгүүдээр
Шатанхай даагаяа табиһуулби!» —
гэбэ.

Наран хаан тийхэдэнь
Наада энеэдэ хаража:
«Шатанхай шара дааганшни
Харгын тоһондо дарагдажа,
Хаана нэгэ тээ халахал.
Гэдэргээ бусаха унаагүй,
Гэртэ суура эвэрэй бааһан

Г эртээ ошохо аргагүй болоод,
Холо хари газарта
Хосорхо болохолши», — гэбэ.
Тиихэдэнь Нюхата Зура:
«Хатан эжы, хатан эжы! — гэжэ
Хаанай хатанда хандаба. —
Эрэ хүн эндүүржэ болодог,
Эмээлтэ морин бүдэржэ болодог.
Унажа ябаһан даагая
Урилдаанда табилсахыемни
зүбшөөгыт!»

Хатан хаандаа хэлэбэ:
«Энэ хүбүүнэй мориной
Элһэ шоройдо дарагдахада,
Узуур албата зоншни
Унаагаар дутаха бэшэл.
Тиймыень мэдэжэ байгаад,
Эрэ хүнэй зоригые
Эбдэжэ яажа болохоб?
Хүлэг мориной жолоое
Татажа яажа болохоб?»

Иигэжэ хэлэн байхадань
Эзэн хаан зүбшөөжэ,
Шатанхай шара дааган
Шалгамал олон хүлэгүүдээр
Урилдаха ёһотой болобо.
Урилдаха ёһотой болоходонь
Унаха хүн олдобогүй.
Унаха хүнэй олдохогүйдэ,
Салир үргэтэй,
Самсаал хушуутай һамганда
унуулаад:
«Морин минии мэдээ гээд,
Моринойм үгөөр ябаарай.
Хүлэг хүлээр дутаха болоо һээ

Лонот хоолоор дутаха боллоо наа,
Хоёр ганзагадаа хүнэнхэтэйш.
Хүнэй саана хүн байха,
Хүлэгэй саана хүлэг байха», — гэжэ
Хэлэн захин үлэбэ.
Урилдаха ёһотой морид
Удаа дараалан гарабад.
Шатанхай шара дааган
Гурбан харын газарые
Гушан хоногто соёод,
Урилдаха газарайнгаа эхиндэ
Урид хүрэжэ ошобо.
Салир үргэтэй,
Самсаал хуцуутай һамган
Урилдаанай моридой ерэтэр
Унтаха гэжэ хэбтэбэ.
Олохон хоног үнгэрһэн хойно
Одоошье урилдаашад хүрэжэ ерээд,
Шатанхай шара дааган
Шадалаа барагдаа ааб даа,
Салир үргэтэй һамган
Садатараа унтаг лэ саашаа.
Урилдаанда хамаадаашье хадаа
Урда орохо бэшэл гэлсээд,
Хурдан моридоо табижа,
Хойно урда орон талиибад.

Хаашуулай гүйгөөшө хүлэгүүдээр
Хара захяагай һамган,
Суусагаалжан хүхэ гэргэн,
Суг ошолсоһон байба.
Ахижа ерэхэн мориной
Али нэгэн хүлые
Алтан хингараараа сабшажа,
Ахихыень болуулха байгаа.
Тэдэ моридой гүйлдэһөөр
Тэбхэн һана болһон хойно

Төсөлр нара бэлэнт хөтнө
Шатанхай шара дааган
Салир үргэтээ нэрюулжэ:
«Унтахаяа ерээ бэшэ,
Урилдахаяа ерээ бэлэйгди.
Моринойнгоо үгөөр ябаарай гэжэ
Эзэн минии захяа бэлэй.
Түйсэтэй тарагаа эди,
Түргэн ябахаа бэлдэ!» — гэбэ.

Салир үргэтэй
Самсаал хуцуутай намган
Хоног хоол залгаха гэнэн
Хоёр ганзага хүнэнэнһөө
Түйсэтэй тараг гаргажа,
Түргэхэн эдибэ юумэлтэй.

Шатанхай шара дааган,
Шадал шэнээгээ туршан,
Эмээлээ шэлгээгээд үзэхэдэнь,
Эмээлынь дүрбэ болошобо.
«Зоо нюрганайм арһанһаа
Жолоо зүһэжэ абаад,
Эмээлэйнгээ дүрбэн модо
Эблүүлжэ үдэ», — гэбэ.
Зоо нюрганайнь арһанһаа
Жолоо зүһэжэ абахадань,
Зүһэнэн газарайнь арһан
Зүблэржэ бүтэжэ байбалтай.
Эмээлэйнгээ модо холбожо,
Эмээлээ түргэн бүтээгээд,
Мориндоо мордохоёо байхадань,
Мориниинь дахин хэлэбэ:
«Хаашуулай моридой түрүүндэ
Хара боро хүлэг
Хамагай түрүүн ябаха —
Хардахые тэрээниие бодоорой.

Наашаа ерэжэ ябахадаа,
Хонидой шэнээн сагаан шулуу
Хараа нэн бэээш даа?»
Хараа нэмби гэхэдэнь:
«Тэрээнэй хажуугаар гарахадаа,
Туулайн шэнээн болотороо
Туруун дээрээ нуухаб.
Тиихэ яаха хирэндэмни
Тэрэ шулуу шүүрэн абаарай.
Хамагай түрүүн ябааша
Хаанай хара борые хүсэхэдэмни,
Хониной шэнээн шулуугаараа
Хойто хүлыень шэдээрэй», — гэбэ.

Салир үргэтэ,
Самсаал хушуута намган
Заа гэжэ зүбшөөгөөд,
Даагаяа унаад дабхиба.
Моридой хойноһоо хүсэхэдэнь,
Суусагаалжан хүхэ гэргэн
Алтан хингараа гаргажа,
Аяар холо газарһаа
Хүлыень таһа сабшэжа,
Хүсэхыень болюулха гэбэ.
Шатанхай шара дааган
Үрдюулэнгүй үдьхэлжэ,
Алтан хингарыень алдахуулба,
Ай сүй болгобо.
Аахилһан моридой хажуугаар
Алад саашаа дабхихадань,
Хамагай түрүүн ябааша
Хара боро харагдаба,
Хониной шэнээн томо
Сагаан шулуун үзэгдэбэ.
Тэрээнэй хажуугаар гарахадаа,
Туулайн шэнээн болотороо

Нахиигаад үгэбэ юумэлтэй.
Тиигэхэдэнь гэнэ даа
Салир үргэтэй,
Самсаал хуцуутай һамган
Саб шүүрэн абаад,
Хамагай түрүүн ябааша
Хаанай хүбүүнэй мориной
Хойто хүлыень шэдэжэ,
Хойноһоонь хүсэжэ ерээд,
Урдань шуумайн орожо,
Унин тооһо гарган ошобо.

Нюһата Зура гэгдэһэн
Шатанхай шара дааганайнгаа
Унин тооһо татан,
Урид ябахыень мэдээд,
Баярлахын ехээр баярлажа,
Баабай хаанда хандан:
«Хаан аба, хаан аба!
Хүлэгэйм ама татаха
Хүдэр баатар хэрэгтэй», — гэбэ.

«Шатанхай шара даагандашни
Шадал хаанаһаа байхаб.
Эндэ хүрэжэ ерээшье хадаа
Эсэшэнхэй ерэнэ бэээ.
Үргэдэг дааганай жолоо
Үхибүүншье хадаа барихал
Баатарай хэрэг юуб?» — гэжэ
Хаан харюу хэлэбэ.

Тиигэжэ худхаһаар байтарнь,
Шатанхай шара дааган
Хамаг моридһоо түрүүлэн,
Харбаһан һомондол ерэбэ.
Нюһата Зура гэгдэһэн

Хаба шадалаа гаргабад,
Hiимэрхэй хадагай hiимэрхэйгээр,
Hэтэрхэй зүүнэй hэтэрхэйгээр,
Алтан тэбэнын хүбөөр hэтэ,
Атан тэмээнэй бүхэн таһа,
Жаран тэргэ түлээнэй
Гал болосо,
Хониной шэнээн шулуунай
Хохир болосо,
Хотоной шэнээн газарай
Хүлэрэ болосо
Харбаха ёһотой байгаа.

Тэнгэриин тэбэг залаата
Үлзы бүхэ гэдэгэй
Шэбшээд табиһан нурша
Сэхэ залан ошожо,
Hiимэрхэй хадагай hiимэрхэйгээр,
Hэтэрхэй зүүнэй hэтэрхэйгээр,
Алтан тэбэнын хүбөөр
Алад hэтэ гараад,
Атан тэмээнэй бүхэн
Алдангүй таһа онобошье,
Жаран тэргэ түлээндэ зоолдошобо.

Энээнэй хүүлээр гэнэ
Түрүүшын байда
Түрүүлһэн хүн хадаа
Нюһата Зура харбаха боложо,
Хартаганаахан номоёо,
Харганаахан годлиёо
Үглөөнэй улаан наранаар татаад,
Үдэшын улаан наранаар табиба.
Харганаахан годлинь
Hiимэрхэй хадагай hiимэрхэйгээр,
Hэтэрхэй зүүнэй hэтэрхэйгээр,
Алтан тэбэнын хүбөөр

Алган тэээнын гүөөр
Алад хэтэ гаража,
Атан тэмээнэй бүхэн таһа харбаад,
Жаран тэргэ түлээ
Гал болгобо,
Хониной шэнээн шулуу
Хохир болгобо,
Хотоной шэнээн газарые
Хүлэрэ болгобо.

Иимэ мэргэн хүбүүн
Энээнһээ бэшэн байбагүй.
Хаанаһаа энэ ерээб гэжэ
Хаан аба уурлаба.
Тээд хайшан гэхэб —
Хэлсээтэ юумэн
Хэгдэхэ ёһотой ха юм.

Гурбадахи бай эхилээд,
Тэбэг залаата бүхэ
Тэрэ энэ бүхые
Иишэ тиишэнь хаясагааж,
Эдир хүсээ харуулжа байба.

Нюһата Зура тэрээнтэй
барилдахадаа,
Тэнгэрийн тэбэг залаата бүхые
Эрьюулжэ, эрьюулжэ,
Эрхын шэнээн болгоод,
Тойруулжа, тойруулжа,
Тобшын шэнээн болгоод,
Газарай габа уруу хаяжархиба.
Тиихэдэнь гэнэ даа
Тэрэ хаан мэгдэжэ,
Хүрээ хүлдүүр бэдэрхыень
Хүн зондо захирба.
Иигэжэ үл хөөрсэг болоходонь

Нюхата Зура хүбүүн:
«Танай энэ нютагта
Хаягдаһан диилдэһэн бүхые
Хүрээ хүлдүүрээр малгадаг
Ямар ёһо гээшэб?» — гээд
Шэгшыхэнээрээ тэрэниие үлгөөд,
Гэдэргэнь абажа хаяжархибалтай.
Тииһэн яаһан бэээрээ
Нюхата Зура хэлэбэ:
«Хаан аба, хаан аба!
Гурбан бай абабаб.
Хэлэһэн үгэдөө хүрэхэ
Хаан хүнэй ёһо,
Хэлэһэн үгыетнай дуулаха
Хүрьгэн хүбүүнэй ёһо».

Хаан аба гэгдэһэн,
Хара мууса гэнэдэһэндээ,
Дурата дурагүй духас гэбэ.
Гурбан бай абаһан
Хүрьгэнэй хүндэ гэжэ
Хорин тогоо хорзо,
Арбан тогоо арза,
Архи хоро бэлэдхэжэ,
Аягалжа уулгаба юумэлтэй.

Хүрьгэн болохо хүбүүн
Хүндэһөө арсаха гэжэ яахаб,
Алтан бэһэлигээ амандаа хээд,
Арбан тогоо арзыень,
Хорин тогоо хорыень
Хооһорторнь ууба юумэлтэй.
«Хатан эжытэнэй нэрэһэн
Хатуу хара умданай
Һүүлшын духаряа энэ», — гэжэ
Дундахан хүндага архи

Дурдан байжа бариба.
Нюһата Зура һанаба:
«Хорин тогоо хоро
Хотод гэнгүй ууһан аад,
Арбан тогоо арза
Атад гэнгүй ууһан аад,
Хаһад хундага архида
Хаһаха сасаха һэн гүб,
Һүүлшын энэ духаряада
Һогтохо бариха һэн гүб», — гэжэ
Алтан бэһэлигээ абажа,
Альган соогоо адһаад,
Хаһад хундага архиинь
Хараншьегүй уужархиходоо,
Ами мэдээ алдажа,
Алдаһан унашаба ха.
Тиигэжэ унахатайнь адли
Тэлэжэ шэрэжэ гаргаад,
Үглөө болотор хэбтэхыень
Үбһэнэй хорёо соо хаяад:
«Үглөөгүүр эртэ бодожо,
Үнэһэ шандаруу болгохобди,
Хуурай түлээ галдажа,
Хумхиин тоһон болгохобди», —
гэлсэбэ.

Тиигэжэ хэлсэжэ байхыень
Дархан Дангис дуулаад,
Гэгээ орохотой адли
Гэртэхинһээ түрүүн бодожо,
Нюһата Зура хүбүүндэ
Эм дом уулгажа,
Элүүр энхэ болгобо.
Үглөөгүүр хаантанай бодоходо,
Хүрьгэн болоһон хүбүүниинь
Хүрхыжэ газаань һууба.

Хаантан ханаагаа зобоһон янзатай
Хаба мэхэ гаргажа:
«Та, хурьгэн хүбүүн,
Һөөл ехээр һогтожо,
Эндүү шалшаа гаргаад,
Эндэ ерэжэ унтабалта,
Гэртэ орожо хайрлагты!» — гэлдэбэ.
Уриһан гэртэнь орожо,
Умдалжа, эдеэлжэ һуухадань,
Гажа буруу абьян
Газаа талаһаа дулдаба.
Энэ юунэй абьян бэ гэжэ
Нюһата Зурын асуухада,
«Хурьгэн хүбүүнэй унаха
Хүлэг мориной абьян», — гэжэ
Хаан эсэгэ харюусана.
Харахаяа газаашаа гарахадань,
Оройдоо ганса нюдэтэй,
Оёортоо ганса хүлтэй
Гахай хара гэдэг
Гажа буруу морин байба.
Нюһата Зура гэгдэһэн
Шатанхай шара даагаяа,
Хартаганаахан номоёо,
Харганаахан һуршаяа
Хэтэбшэдээ хуу хэжэрхёод,
Хэдэн хүнэй даахагүй,
Зандан булад ташуураа баряад,
Заалгаһан тэрэ мориндоо мордошобо.

Оройдоо ганса нюдэтэй,
Оёортоо ганса хүлтэй
Гахай хара морин
Баруун хойшоо харайба.
«Хара далайн хаб загаһан!
Хаанабши, наашаагыш,

Эзэн хаан шамда
Эдишэ эльгээгээ», — гэжэ ябажа,
Муухай гэгшээр абья гаран,
Мундуу түргэн харай харайһаар,
Хара далайда хүрэжэ ерэхэдэнь,
Нюһата Зура гэгдэһэн
Нюрган дээрэһэнь хүрэн буугаад,
Гахай хара мориие
Бүхэд гэжэ баряад,
Хаб загаһанай ама уруу
Хаяжа орхибо юумэлтэй.
Тэндэһээ һөөргөө бусахадаа,
Үнэн бээ бээлжэ,
Үнэгэн дахаа дахалжа,
Болдогой шэнээн бараатай
Боро соохор мориёо,
Бодото номо номоёо
Хэтэбшэ сооһоо гаргажа,
Боронтуу мэргэн бэээрээ болоод,
Болдогой шэнээн бараатай
Боро соохортоо мордожо,
Баруун хойноһоо ерэхэдэнь,
Хаантан харахадаа хүрдэжэ,
Шэрээ доогуураа хоргодожо,
Шэбир-һабир гэлдэжэ,
Бараан доогуураа орожо,
Бабар-бабар гэлдэжэ,
Айхын ехээр айжа,
Мэгдэхын ехээр мэгдэжэ байба.
Хурьгэн хүбүүн Боронтуу
Хүрэжэ ерэхэдээ хэлэбэ:
«Хаан аба, хаан аба,
Хари газар ябахада,
Элдэб юумэн үзэгдэдэг,
Эшэбэритэйшье ушар болодог —
Эшэхэ гайхаха хэрэггүй».

Наран хаан бодобо,
Айһан һүрдэһэнөө башалба.
Хүрьгэн хүбүүндээ хэлэбэ:
«Энэ минии бэе
Эндүүрбэ алдуурба гээшэл,
Гансал шара хадагыем
Тогтоожо хайрлыш, хүрьгэн,
Дархан Дангис хүүхэнием
Нүхэрлэжэ абыш», — гэбэлтэй.
Ганса хадагаа барива,
Дархан Дангис хүүхэнээ
Хүргэхэ ёһотой болобо.
Абажа ябаха юумыень
Арбан тэмээндэ,
Хогшол зөөриень
Хорин тэмээндэ тээгээд,
Табан зуун хүнөөр
Хүргүүлхэ болобо юумэлтэй.

Тиигэжэ байха хирэндэнь
Хүрьгэн болоһон хүбүүниинь
Дархан Дангис хүүхэнээ
Болдогой шэнээн бараатай
Боро соохортоо һундалдаад:
«Иигэжэ ябаха болоо һаа,
Энэ һаһан соогоошье
Минии нютагта хүрэхэгүйлта,
Мэндэ эндээ үлэгты!» — гээд,
Гурба дахин дохижо,
Малгайгаа абан амаршалаад,
Һэмжэн үүлэнэй һиимэрхэйгээр
Һэбшээ һалхи татуулаад,
Харбаһан һомондол шуумайн,
Хараа далда оробо.
Хараха нэгэниинь хараһаар,

ҮГЫ НЭГЭНИИНЫ ҮГЫ ҮЛЭВЭ.

Болдогой шэнээн
Боро соохор моритой
Боронтуу мэргэн
Эхэ эсэгэ хоёртоо
Энхэ мэндэ бусаба.
Наһан соогоо нүхэсэхэ
Налгай найхан нүхэртэй болоһондоо
Гунан үхэр гаргажа,
Гурбан хоногто найрлаба,
Дүнэн үхэр гаргажа,
Дүрбэн хоногто найрлаба.
Хутага табингүй мяха эдибэ,
Хундага табингүй духаряа бармба.
Үхибүүдээр үнэр баян,
Адуу малаар олон боложо,
Ута наһа наһалжа,
Удаан жаргал эдлэжэ,
Ажа түжэнэ һуһан юм гэхэ.